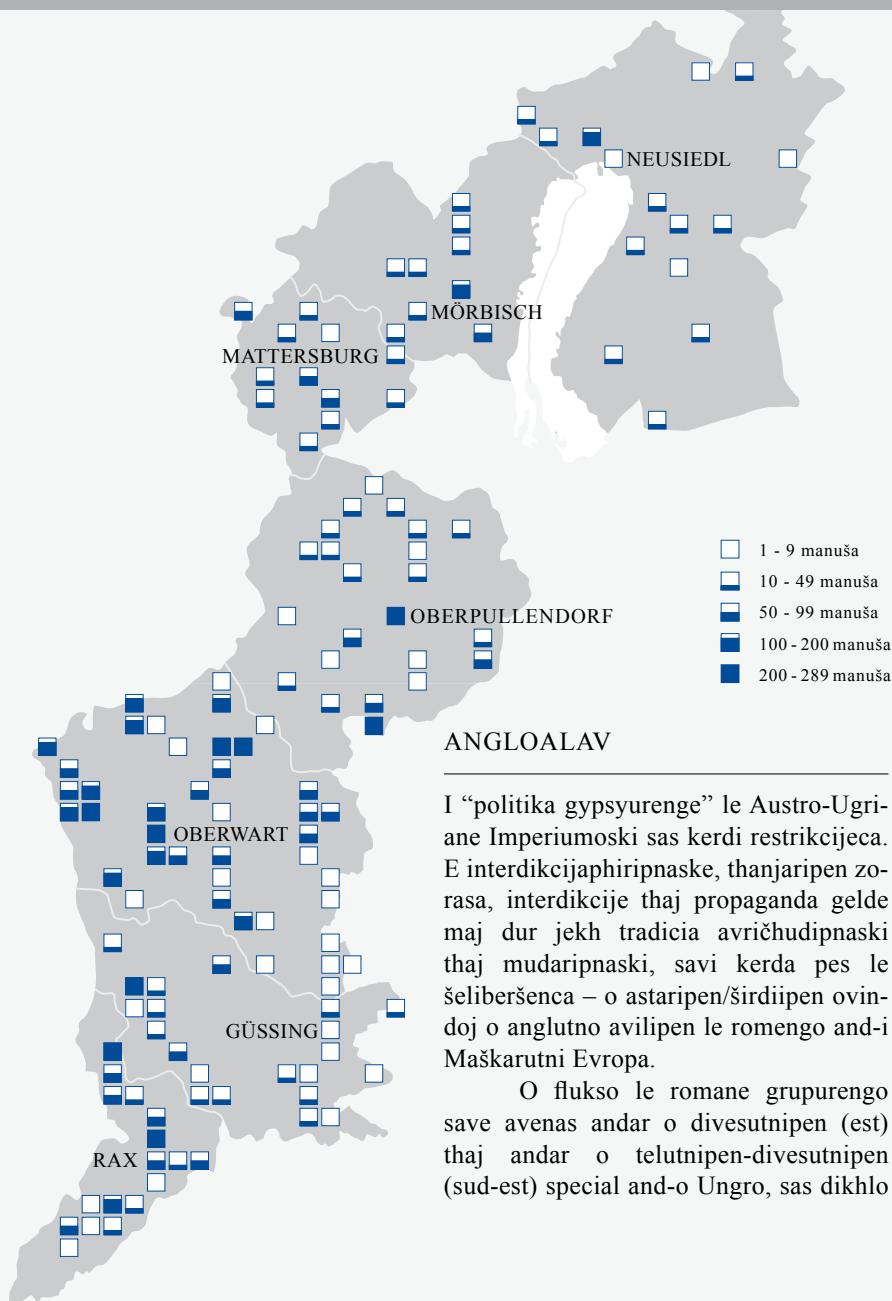

Austria thaj Ungro 1850 – 1939

Kompilacia katar e editorja

Austro-ungrikano imperiumo | Austria | Ungro

➤ *Sa maj but regulacije andral i monarxija tiknjarde e šanse le romenge te len pengo trajo ande penge vast. Palal e interdikcije le phiripnaske avilo o thanjaripen zorasa, o registruimos pe bari skala thaj i interdikcija nesave profesijengi. E ekonomikane phraripnata thaj i nacional socialistikani propaganda kerde phareder i situacia, thaj resla pes kaj e “buti zorasa, deportacia thaj sterilizacia” sas te lačharen i “gypsykani problema” jekhe “nacional socialistikani soluciasa”.*

ROMANI POPULACIA
AND-O BURGENLAND AND-O 1927

O zuralo ginipen/cenzuso putarda drom vaš jekh sadajekhuno/kontinuo, zuralo dikhipen svakone manuŝeske romane etničitetako.

III. 1

(bazime p-o Mayerhofer 1988, p. 40)

ANGLOALAV

I “politika gypsyurenge” le Austro-Ugriane Imperiumoski sas kerdi restrikcijeca. E interdikcijaphiripnaske, thanjaripen zorasa, interdikcije thaj propaganda gelde maj dur jekh tradicia avričhudipnaski thaj mudaripnaski, savi kerda pes le ŝeliberŝenca – o astaripen/ŝirdiipen ovin-doŝ o anglutno avilipen le romengo and-i Maŝkarutni Evropa.

O flukso le romane grupurengo save avenas andar o divesutnipen (est) thaj andar o telutnipen-divesutnipen (sud-est) special and-o Ungro, sas dikhlo

sar jekh “invazia” thaj biandja but probleme maŝkar e roma thaj e gaže. Kana o austrikanio governo phangla le romenge e ungrikane granici, but roma thanjarde pes and-e maj čorrore riga le Ratutne Ungroske, pinžarde avdives sar Burgenland. Kadja, e konfliktura sas anglal-programime and-e anglutne deŝe berŝenge le 20-to ŝeliberŝeske, savo sas phendo čororipnastar thaj maripnastar. E “gypsyura” sas dikhle sar jekh “phukni” (plaga) e avere populaciatar, thaj k-o agor sar jekh “problema” kaski korkorutni “solucia” sas posibilo and-o 1930, zurales markime le nacional socialismostar.

III. 2

“Putri” kaštune udaresa, feleljastrasa thaj tubosa thuvesko, St. Margatrehen, Burgenland, maŝkar e maripnata.

(katar Mayerhofer 1988, p.37)

III. 3

E khera le romenge sas registruime and-o Burgenland and-o 1920. Kadale kherorren sas len o numero “28” opral i zervikani feljastra. I slika/foto sas kerdi pretele and-o 1926.

III. 4

Kolonija and-o Mattersburg, Burgenland, ma e maripnata. I slika/foto sika-vel e trin verver čitrimata/designura le salaŝurenge/caxrengesave egzistuinas atunči: zerves, jekh thuvalo thaj makhlo kher kerdo andar karamide/brikura phuvjake; and-o maŝkar jekh “putri”, jekh kherorro dopaŝ thodo and-i phuv, dopaŝ kerdo andar kaŝteste, čuknjande thaj phuv; daxnes, jekh kaŝt-phuvjasa, dopaŝ kaŝtuo kher.

III. 3 (katar Mayerhofer 1988, p.37)

III. 4 (katar Mayerhofer 1988, p.184)

AUSTRO-UNGRIKANO IMPERIUMO

Andar o dujto dopaŝ le 19-to ŝelibreŝesko orde, e romane grupura sar si e lovara, save avilesas andar danubikane (dunavitiko) principatura thaj akana lengi buti sas le grastenca, avile and-o Ungro andar o divesutnipen. Sar sikavdile maj but nomadiko grupe, sar barile e rovipnata registruime and-e “komitatura” (e ungrikane žudecura/distriktura). “Repetime uŝtavipnata le zakonoske” thaj o nanaipen le zakonurengo kaj te aŝutisaren k-o lačharipen kadale “puibliko xoljako” gelde k-e rovipnata. E ungriko populacia dikhelas e imigracia le romengi sar jekh “invazia”.

Aver rezono kaj gelda k-e rovipnata sas kodola regulacije andar e thamja/zakonura le ungrikane distrikturengesave spidenas le dizenge-raipnaten te arakhen akomodacia thaj aŝutipen vaŝ e roma. Kaj

sas but imigracije, kadale regulacije sas vaŝ e diza sar jekh jag kaj sa barjolas.

And-o 1907, 28 distriktura mangle jekh stardandizime modaliteta sar te lačhardjol i problema le romenca; ama o parlamento na-s lačo te arakhel jekh politikani solucia. Kadja, i problema sas tradini k-o administrativo nivelo. E decizije save line pes, sar si i interdikia le mangipnaski thaj e repatriacije zorasa and-e thema katar sas, sas palal e “gypsykane politike” bazime p-e represia thaj daravipen.

Kadaja ungrikani politika, labjardi ži and-o 1918, kamelas te spidel e romen te oven thanjarde. Ama e ekonomikane strukture thaj labne/instrumentura na sas dosta, thaj kadja i doŝ andar lende daŝti dikhelas pes. E diza naŝti denas le romen e buŝja trebutne vaŝ lengo sadivesutno trajo, thaj atoska von trubusarde te žan maj dur lenge “gypsykane” trajosa kaŝte daŝti živen. Sa kadja, e angli-godimata le majoritaro populacijake thaj o drom kaj

cirdelas karing o doŝaripen le romengo barile na maj cerra desari publikacije anda' e ungriko zakonura. O them thaj i societeta naŝtisale vaj na kamle te len e trubutne masure/akcije save dikhenas le romen. Kadaja gelda k-e dramatiko paruvipnata and-e ratunte Ungroske distriktura (avdivesutno Burgenland): o austrikanogoverno zurjarda e zakonura pe imigracia and-o dujto dopaŝ le 19-to ŝelibreŝeski, kaŝte ačhavel i imigracia le romengi. Sa ande kodoja vrama, dekretisarda i deportacia sare ungrikane romengi arakhle and-i Austria. Khetanes le ungrikane prohibiciasana/namuklimasa te den avri andar o them, dekretime and-o Ungro and-o 1870, kadaja buti barjarda o numero le romengo save trainas and-e distriktura katar i granica. Kadale distrikturen na sas len vaj na kamle te den akomodacia le romen, thaj atoska maj pala' kodo dine pes phuvja khaŝeske lače kaŝte beŝen othe. Kadja e melale “gypsykane kolonije” resle te oven k-e durutne riga le dizenge. [III. 2-4]

III. 5

Familia jekhe itineranto artizanoski anglal i caxra, maŝkar e maripnata.

(katar Mayerhofer 1988, p. 184)

III. 6

Jekh rom kaj si astardo/arestime, St. Margarethen, Burgenland, 1934.

III. 7

Lista romane murŝenca andar o gav Spitzzicken andar Burgenland save sas deportime and-e butjake lagerja, special and-i Styria, 1942.

III. 6 (katar Mayerhofer, p.178)

Zigeuner der Gemeinde Spitzzicken welche am Arbeitslager Steiermark verweilt Haus Nr. 84 Gustav Karoly Arbeitslager Kobers			
85	Viktor	"	"
99	Peter Horvath	"	Milbendorf
93	Karl	"	"
83	Peter Karoly	Arbeitsl. Hinterberg bei Leoben	
97	Julius	"	"
98	Josef	"	"
85	Ernst	"	"
101	Frau	"	"
84	Peter Karoly	Arbeitslager H. Landbach	
84	Johan	"	"
92	Franz	"	"
92	Adolf	"	"
86	Adolf	"	"
88	Mikhael	"	"
87	Ludwig	"	"
89	Julius	Karoly Arbeitslager Landbach (Ludwig)	Wien Kreis
100	Frau	"	"
99	Frau	"	auf unbekanntem Arbeits-Lager

III. 7 (katar Baumgartner 1995, p.140)

AUSTRIA

O numero le romengo thaj i phari ekonomikani situacia le ratutne ungrikaner regionoski kerde imposibilo i integracia. Anda' kadaja phari situacia, o cingarijen maŝkar e roma thaj e gaŝe reslo sa maj baro.

And-o I-to Lumjako Maripen, but roma sas and-i armija. E ŝuvlja thaj e na-zorale murŝa sas thode te keren ver- ver butja, sar sas o ordino katar "Kriegsleistungsgesetz" (zakono vaŝ o serviso and-i armija). And-o 1916, lile pes sarre živutre thaj verdona katar e phirutne roma thaj dine pes le armijake. Grasta, grast-xera thaj xera daŝti ovenas tinde numaj permisiasa karatar i policia. Khetanes le liipnasa le Burgenlandosko, and-o 1921, maj but xiljade/mie roma resle and-o nevo kerdo Them le Austriako. Kadja, e roma naŝtisale te maj oven deportime, thaj lile pes zarale masure/akcije. Aba and-o 1922, o provincialo raipen le Burgenlandosko

dekretisarda kaj sa e roma trebul te beŝen and-o distrikto kaj živenas, thaj te na oven mukle te phiren. Kaŝte aŝhavel pes i nevi imigracia, kerel pes ginimata/cenzusura thaj registruisarde pes e "gypsykane familie".

And-o 1926, lile pes e naj/amprente sare romenge maj bare 14e berŝendar, save živenas and-o Burgenland, thaj kerda pes lenge vi pojekh foto. Andar 1928 orde, le polician katar Eisenstadt sas lan jekh kadja-phendo "Zigeunerkartothek" ("gypsy" lileski patrin), ande savi sas prete- le 8000 roma (anav thaj naja/amprente). [III.1]

And-i ekonomikani kriza kaj ave- las, but troma save kerde buti sar butjarne bikalifikime thaj phirutne artizanura, resle ande jekh situacia kaj kerdja lengo sadivesutno živipen prete- le imposibilo. Namaj sas len surse trajoske, astardile te mangen thaj – buti kaj but na cjaljolas le gaŝen – treubusarde te roden o aŝutipen le distrikto-ko.

Sa kadja, i kriza ligarda k-e cöröpnata haj k-e tikne bilačhimata, save resle te pharjaren i situacia maŝkar e roma thaj e gavutni populacia. Athar reslo pes jekhe trujalipnaste/klimatoste kaj barili i cingjar.

Jekh andar e rezonura kaj kerde te barjol o numero le bilačhimatengo kerde le "gypsyurendar" sas – sar sas vi and-i Ger- mania – e neve, restriktivo regulacije. But registruipnata avile andar e uŝtavipnata le zurale registraciake zakonurenge thaj and- dar aver administrativo uŝtavipnata. Ama, kadaja konekcia na sas lili samate, kae e bilačhimata barile maŝkar e roma. [II. 6]

Par kontra: e statistike le policia- ke sas labjarde/utilizime te cāčarel pes (te probisarel pes) o "anti-socialo" phiravi- pen/živipen le "gypsyurengo".leng- ma- hala sas dikhle sar "kulturalo laŝav", spe- cial e medijendar andar Burgenland, save, labjarindoj jekh sa maj radikalo vakeripen, pravarde o khanilo phiravipen mamuj e roma thaj mangle kaj o Burgenland sigo te ovel ŝuŝardo kadale "phuknjatar", da-

III. 8 (Detalio)

Nesave regule andar o memorandumo “Die Zigeunerfrage. Denkschrift des Landeshauptmanns für das Burgenland” (I gypsykani problema. Momorandumo katar o ŝerutno le guvernosko le Provinciako Burgenland) e Thobiasstar Portschy (Eisenstadt, 1938):

1. I seksualo xamipnata maŝkar e gypsyura thaj e germanura si jekh ofensa rasialo bipakivaki.
 2. E gypsyura nanaj mukle te žan k-i anglune-berŝengi ŝkola.
 3. O sterilizuimos le romengo ŝaj te agorisarel lengi reprodukcia.
 4. O rodipen le kherengo thaj le manuŝengo si te ovel kerdo regularo.
 5. E gypsykane kherorra (jekh bipakiv) si te oven peravde thaj e gypsyura thode and-e barake andare butjake lagerja.
 6. And-e butjake lagerja e gypsyura keren buti sar jekh grupo phandlo.
 7. E gypsyura nanaj mukle te oven len sastira/arme.
 8. Isi promovime i kamli emigracia.”
- (amboldino katar Mayerhofer 1988, p. 43.f.)

rovindoj anda’ lengi “traŝavni reprodukcia”. Maj but kidipnata kerde pes de sar te lačhardjol kadaja buti. And-i vrama jekhaki, savi kerda pes and-o 15 janura 1933, dia pes i sugestia “te lel ande jekh insula/phuv andar o Ačhavdo Oceano” vaj te “kastrisarel” len.

Vi and-i Austria i baza vaŝ o avindo mudaripen le romengo vazdia pes bute berŝenca thaj dekadenca anglal. O mangipen le NSDAP-osko, “te ovel jekh Burgenlando mesto/slobodo gypsyurendar” na sas vareso nevo. Ama, na sar e aver poličičarja le vramake, e Burgenlandesko ilegalo Nacional Socialisto “Gauleiter” (distrikosko ŝerutno) Thobias Portschy, sas dečidime te kerel p’o plano, te “xasarel e gypsyuren” perdal i buti zorasa, deportacia thaj sterilizuimos, kadja arak-

hindoj jekj “nacional socialistikani solucia” vaŝ i “problema”. [III. 8]

UNGRO

And-o Ungro naŝti vakeras čačipnasa andar jekh “politika gypsyurenge” palal so pelo o imperiumo. O tranziciako revolucionaro guvernino, palal o regimo le Hortyesko, na lia čačipnasa le romen samate. E na-but regulacije save nakhlesas ande kadaja vrama, special sas le jakhenca p-e roma thaj sas kerde kaj barile e bilačhimata. O registruimos le romengo, sar dekretisarda pes and-o 1928, thaj e simultano rajdura ande varesave distrikura sas jekh nevipen. E dujto “Strafrechtsnovelle” (amendamentura ko

kriminalo zakono), andar 1928, andja specifiko masure/akcije mamuj e kadja-phe-nde “inkoridžibilo kriminelja”, misaljake bičhaldindoj kasave manuŝen k-e butjake lagerja. Kadala amendamentura dikhenas le romen, savengo trajo na sas diferrime le trajostar avere na-priviledžiime manuŝengo. And-o 1931, o ministro le andrunimasko dekretisarda kaj e phirutne butikerimata/profesije sas pretele sastes bimukle/interdiktime thaj ke jekh butjako permiso sas prinžardo numaj and-o distrikto rezidencako thaj dino palal o kamipen le konsiliosko le distrikosko. Kadala regulacije lile le romenge but andar lenge surse zivipnaske. Jekh dekreto andar 1938, palal kaste svako rom te ovel dikhlo sar jekh posibilo “doŝalo/suspekto”, thoda i baza vaŝ i persekucia thaj deportacia.

Bibliografia

Baumgartner, Gerhard (1987) Sinti und Roma in Österreich. In: Pogrom 130 (6/87), pp. 47-50 | **Baumgartner, Gerhard (ed.) (1995)** 6x Österreich. Zur Geschichte und aktuellen Situation der Volksgruppen. Klagenfurt-Celovec: Drava Verlag | **Fraser, Angus (1992)** The Gypsies. Oxford / Cambridge: Blackwell | **Mayerhofer, Claudia (1988)** Dorfzigeuner. Kultur und Geschichte der Burgenland-Roma von der Ersten Republik bis zur Gegenwart. Wien: Picus Verlag | **Szabó, Györgi (1991)** Die Roma in Ungarn. Ein Beitrag zur Sozialgeschichte einer Minderheit in Ost- und Mitteleuropa. Frankfurt am Main: Peter Lang (Studien zur Tsiganologie und Folkloristik, 5) | **Vossen, Rüdiger (1983)** Zigeuner. Roma, Sinti, Gitanos, Gypsies zwischen Verfolgung und Romantisierung. Frankfurt am Main: Ullstein